

"Copyright © 2018 Wydawnictwo Wyższej Szkoły Tego i Owego, pewne prawa zastrzeżone. Licencja Creative Commons - Uznanie autorstwa (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>)"

UWAGA - w powyższym wzorze wskazanie Wydawnictwa jako podmiotu praw dotyczy czasopisma jako całości (jest ono osobnym przedmiotem praw, utworu zbiorowym, do którego prawa z mocy ustawy przysługują zawsze wydawcy, w odróżnieniu od poszczególnych artykułów, do których prawa przysługują autorom). Ponieważ w opisanej powyżej sytuacji autorzy artykułów zachowują prawa do nich, to do każdego artykułu należy sformułować osobne noty wskazujące jako podmioty praw odpowiednich autorów, bądź poza nazwą wydawnictwa w powyższej notce dodać określenie "oraz autorzy" lub analogiczne.

Oznaczenie licencji można uzupełnić ikonkami, do pobrania z: <https://creativecommons.org/about/downloads/>

Zgoda na licencje CC w formie pisemnej

Przykładowe wzorce umów umożliwiające udostępnianie utworów (artykułów) na licencjach CC znajdują się na stronach Koalicji Otwartej Edukacji (<http://koed.org.pl/pl/wzory-umow/>), w kontekście publikacji naukowych przydatny będzie zwłaszcza ten: <http://koed.org.pl/wp-content/uploads/2012/01/licencja-nieodplatna-CCBY.odt>

Jeżeli w wydawnictwie funkcjonuje już jakiś wzorec umowy, to wdrożenie licencji CC może polegać na jego uzupełnieniu o odpowiednie postanowienia. Chodzi tu oczywiście o jego uzupełnienie na przyszłość, do zastosowania do umów zawieranych z autorami do kolejnego numeru. Zmiana umów już zawartych, w celu udostępnienia na licencjach CC archiwalnych publikacji wymagać będzie ich aneksowania i nie jest to przedmiotem niniejszego mini-poradnika.

Sposobów na dostosowanie wzorca umowy do licencji CC jest wiele i zależą one przede wszystkim od aktualnej treści tego wzorca. Takie dostosowanie najlepiej zatem skonsultować indywidualnie z prawnikiem. Warto, aby w umowie pojawiła się wyraźna informacja o tym, że czasopismo jest wydawane na licencji CC oraz oświadczenie, że autor się na takie działania godzi (w podlinkowanym powyżej wzorze KOED nabywca jest wręcz do takich działań zobowiązany). Z punktu widzenia swobody decyzyjnej wydawcy warto, aby tego typu postanowienia nie wskazywały na konkretną wersję licencji CC, gdyż w przyszłości może pojawić się potrzeba przejścia na inną wersję. Wystarczy więc bardziej ogólne wskazanie wolnych licencji (odpowiednio zdefiniowanych).

Przykładowa treść takiego postanowienia:

"Wydawca jest uprawniony do udostępniania Utworu na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 (znanej również jako CC-BY-SA), dostępnej pod adresem <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/> lub innej wolnej licencji. Przez wolne licencje Strony rozumieją licencje zezwalające każdemu na nieograniczone, nieodpłatne i niewyłączne korzystanie z oryginalnej lub zmodyfikowanej postaci dzieła, przy czym wolna licencja może zawierać zobowiązanie do przekazania odbiorcy informacji o twórcy lub producencie, przedmiocie licencji oraz o jej postanowieniach (klausule uznania autorstwa) lub zobowiązanie do udostępnienia odbiorcom przedmiotu licencji lub jego opracowania w określonej postaci ułatwiającej korzystanie z nich na takiej samej licencji (klausule copyleft)."

Uzupełnienie stosowanego w wydawnictwie wzoru o powyższe lub analogiczne postanowienie będzie wystarczające, o ile z reszty jego treści nie będą wynikały jakieś ograniczenia.

Niezależnie od sposobu sformułowania stosowanego w wydawnictwie wzorca umowy konieczne jest uspołnienie pozostałych komunikatów dotyczących tej kwestii, a zwłaszcza informacji dla autorów na stronie internetowej oraz treści noty copyright towarzyszącej czasopismu i pojedynczym artykułom - według wskazówek zawartych w pierwszej części niniejszego mini-poradnika.

Biblioteka Nauki ICM UW

Biblioteka Nauki (<https://bibliotekanauki.pl>) to serwis prowadzony przez Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego we współpracy z wydawcami, redakcjami czasopism, a także bazami indeksującymi. W serwisie udostępniane są w sposób otwarty pełne teksty artykułów publikowanych w polskich czasopismach naukowych i pełne teksty książek naukowych wraz z ich metadanymi.

Zasoby udostępniane są na podstawie umów zawieranych przez ICM UW bezpośrednio z wydawcami lub innymi podmiotami praw autorskich do tych publikacji. Publiczne finansowanie działań ICM UW pozwala udostępniać publikacje naukowe nieodpłatnie zarówno dla ich odbiorców, jak i wydawców oraz redakcji. Jednocześnie, otwarty dostęp oznacza, że ICM UW nie potrzebuje i nie uzyskuje wyłączności na udostępnianie publikacji naukowych. Biblioteka Nauki nie jest konkurencją dla innych form udostępniania publikacji.

Platforma jest wyposażona w funkcje ułatwiające wydawcom i redakcjom zarządzanie zasobami czasopism oraz raportowanie, m.in. przez możliwość eksportu danych do popularnych formatów i platform (np. PBN). Biblioteka Nauki dysponuje także interfejsem do automatycznych importów oraz wprowadzania kolejnych treści przez redakcje i wydawców.

Zgromadzenie na jednej, ogólnopolskiej platformie tak dużej liczby czasopism i książek naukowych pozwala z kolei osiągać korzyści skali - bardzo dobrą widoczność w Internecie w porównaniu do rozproszonych, pojedynczych stron domowych czy serwisów poszczególnych wydawców i redakcji. Dzięki zastosowaniu odpowiednich technicznych standardów, udostępniane w Bibliotece Nauki publikacje naukowe są bardzo dobrze widoczne w popularnych wyszukiwarkach i łatwo dostępne dla wszystkich zainteresowanych.

Każde obecne w serwisie czasopismo dysponuje własną „wizytówką”, w której może prezentować nie tylko zawartość poszczególnych wydań, ale też informacje o punktacji, indeksacji oraz wskaźnikach, składzie redakcji czy zasadach przyjmowania i recenzji tekstów. To duża pomoc w promocji nie tylko dla autorów publikacji, ale także dla samych wydawców i redakcji.

Nowa wersja platformy została przygotowana w ramach projektu Platforma Polskich Publikacji Naukowych, współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach II osi priorytetowej Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014 – 2020, Działanie 2.3. (łączna wartość projektu: 5 164 777,78 zł, dofinansowanie z Funduszy Europejskich: 4 370 951,43 zł).

W ramach tego projektu przygotowano nie tylko nową wersję aplikacji, ale też pozyskano do udostępniania ponad 300 nowych tytułów czasopism oraz kilkadziesiąt tysięcy nowych artykułów naukowych. Projekt obejmuje ponadto przygotowanie mobilnych wersji wybranych książek naukowych. W ramach projektu zrealizowano też serię szkoleń dla wydawców i redakcji, podczas których poruszano m.in. prawne, techniczne i organizacyjne aspekty wydawania czasopism i książek naukowych w otwartym dostępie.

Otwarty dostęp Poradnik dla redakcji czasopism naukowych

CC-BY 4.0 - Uznanie autorstwa.

Uniwersytet Warszawski, Interdyscyplinarne Centrum
Modelowania Matematycznego i Komputerowego

Warszawa, 2020

Otwarty Dostęp w wymaganiach Ministerstwa Nauki i Edukacji

W 2015 r. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (obecnie Ministerstwo Nauki i Edukacji) wydało zalecenia dotyczące otwartego dostępu, zawarte w dokumencie pt. *Kierunki rozwoju otwartego dostępu do publikacji i wyników badań naukowych w Polsce* (https://www.gov.pl/documents/1068557/1069061/20180413_Kierunki_rozwoju_OD_wersja_ostateczna.pdf). Dokument ma charakter zaleceń dotyczących wprowadzania otwartego dostępu przez podmioty finansujące badania (NCN, NCBR, Ministerstwo), jednostki naukowe, uczelnie oraz wydawców, w tym wydawców czasopism naukowych. Najważniejsze rekomendacje:

- Opracowanie i przyjęcie przez poszczególne uczelnie, instytuty badawcze i instytuty PAN oraz przez NCN i NCBR własnych instytucjonalnych polityk w zakresie otwartego dostępu (OD), które będą określać zasady publikowania w OD wyników badań (głównie dotyczy to artykułów w recenzowanych czasopismach, ale także np. recenzowanych materiałów konferencyjnych, ewentualnie danych badawczych).
- Wyznaczenie przez kierowników jednostek naukowych i uczelni pełnomocników ds. OD.
- Przechodzenie czasopism naukowych do modeli otwartych.
- Udostępnianie rozpraw doktorskich w otwartych repozytoriach.
- Monitorowanie i raportowanie do MNiSW postępów we wdrażaniu OD, w tym systematyczne analizowanie liczby publikacji powstających w danej jednostce naukowej lub uczelni w celu określenia proporcji publikacji w OD w stosunku do wszystkich publikacji.
- Organizowanie szkoleń w zakresie OD dla wszystkich pracowników naukowych i doktorantów danej jednostki naukowej lub uczelni.
- Uwzględnienie doświadczeń i potencjału bibliotek naukowych, które często koordynują proces redakcji i deponowania publikacji naukowych w repozytoriach.
- Zalecane jest zapewnienie otwartego dostępu libre (wolna licencja, np. licencja Creative Commons – Uznanie autorstwa lub Creative Commons Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach).

Jedną z praktycznych konsekwencji wydania wyżej wymienionego dokumentu jest wprowadzenie przez szereg instytucji naukowych “polityk otwartości”, obowiązujących zatrudnianych pracowników naukowych, co przekłada się z kolei na oczekiwanie tych ostatnich co do możliwości publikowania w Otwartym Dostępie.

Z kolei w 2018 roku ministerstwo uruchomiło program “Wsparcie dla czasopism naukowych”, którego jednym z wymogów było publikowanie wyników badań naukowych w otwartym dostępie. Program realizowany był do połowy 2021 r., a w jego wyniku wybrano do dofinansowania

500 projektów (<https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/informacja-w-sprawie-wynikow-konkursu-ogloszonego-w-ramach-programu-wsparcie-dla-czasopism-naukowych>). Jest to przykład rozwiązania, w którym wymóg otwartości został skierowany wprost do czasopism naukowych.

Otwarty Dostęp w ramach wdrażania Planu S przez polskie instytucje naukowe

W 2018 r. Narodowe Centrum Nauki przystąpiło do inicjatywy cOAlition S zrzeszającej europejskie instytucje akademickie i naukowe przy wsparciu instytucji i fundacji z całego świata (<https://www.coalition-s.org/>). Kluczowe wymaganie przyjętego przez gremium Planu S zakłada, że od 2021 r. beneficjenci środków przyznanych przez sygnatariuszy koalicji na badania naukowe publikowali będą wyniki swoich badań w otwartym dostępie. Wśród szczegółowych zasad Planu są m.in. zakaz stosowania rozwiązań polegających na przenoszeniu autorskich praw majątkowych przez autorów oraz nakaz korzystania z otwartych licencji (ze wskazaniem na licencję CC BY-SA). W ramach wdrażania Planu S przewidywane jest również m.in. określenie standardów i wymogów dla otwartych czasopism, a także wprowadzenie programów wsparcia dla czasopism i pokrywanie ewentualnych opłat za publikowanie w otwartym dostępie ze środków przyznawanych przez grantodawców.

Praktyczną konsekwencją realizacji Planu S będzie nie tylko wzmocnienie oczekiwań naukowców i instytucji co do możliwości publikowania w sposób otwarty, ale dodatkowo konkretnych rozwiązań uwzględniających zakaz przenoszenia praw oraz nakaz stosowania otwartych licencji.

Otwarty Dostęp w programach Unii Europejskiej

Po pilotażu przeprowadzonym w ramach 7. Programu Ramowego, program Horizon 2020 (obowiązujący w latach 2014-2020) postawił wymóg publikowania w otwartym dostępie powstałych w wyniku dofinansowania UE publikacji naukowych. Program nie wymagał jednak stosowania otwartych licencji oraz dopuszczał wprowadzenie karencji czasowej (tzw. embargo) pomiędzy publikacją a udostępnieniem w sposób otwarty. Wprowadzono ponadto pilotażowe działania w zakresie otwierania danych badawczych.

Kontynuacją tych działań w ramach aktualnego programu Horizon Europe jest uwzględnianie działań w zakresie otwartości, w odniesieniu zarówno do publikacji naukowych, jak i danych badawczych, w procesie ewaluacji wniosków. Oznacza to, że zarówno obecnie, jak i w przyszłości autorzy publikacji oraz zatrudniające ich instytucje oczekiwać będą zapewnienia Otwartego Dostępu przez wydawców i redakcje czasopism, bądź przynajmniej nie blokowania takiej możliwości.

Otwarty Dostęp a korzyści dla czasopisma

Jednak Otwarty Dostęp to nie tylko narzucona odgórnie konieczność. Zwiększa się dzięki temu przede wszystkim liczba czytelników w obiegu międzynarodowym, a w konsekwencji m.in. liczba cytowań, co następnie przekładać się może na indeksowanie w krajowych i międzynarodowych bazach naukowych. Ponadto, dzięki otwartości łatwiejszy i szybszy dostęp do treści zyskują potencjalni nowi autorzy poszukujący miejsca do publikacji swoich własnych wyników badań. Publiczny, nieodpłatny dostęp przez Internet oznacza zatem ułatwienie w umiędzynarodowieniu czasopisma, przejawiającym się w pozytywnym zgłoszeń nowych publikacji nie tylko z kraju, ale i z zagranicy. Ma to dalszy, pośredni wpływ na pozyskiwanie cieszących się większą renomą recenzentów oraz członków rady naukowej czasopisma.

Przygotowanie publikacji i czasopisma do Otwartego Dostępu od strony technicznej

Zapewnienie dobrej widoczności publikacji w Internecie możliwe jest poprzez m.in. wprowadzanie bogatych metadanych oraz korzystanie z serwisów udostępniających dane zgodnie z międzynarodowymi standardami. Obecnie na rynku wydawniczym istnieją zarówno własnościowe jak i wolne aplikacje umożliwiające wprowadzanie i udostępnianie pełnych tekstów i metadanych artykułów zgodnie ze standardami. Oferują zwykle także dodatkowe funkcje, jak np. prowadzenie strony internetowej wydawnictwa. Korzystanie z takich rozwiązań pozwala bazom indeksującym i platformom udostępniającym pełne teksty na importowanie i udostępnianie takich czasopism bez konieczności ponownego ich opracowywania i dostosowywania np. do schematów metadanych. Ponadto, korzystanie z ustandaryzowanych rozwiązań zwiększa widoczność w Internecie i trafia do szerszego grona odbiorców.

Jednym z powszechnie stosowanych protokołów do udostępniania metadanych jest OAI/PMH, a jednym z popularnych formatów metadanych jest format JATS. Można je zastosować w wielu powszechnie dostępnych aplikacjach służących do prowadzenia czasopism i udostępniania ich zasobów dzięki prostej konfiguracji odpowiednich wtyczek, zgodnie z odpowiednimi instrukcjami tych aplikacji.

Prawne aspekty przechodzenia na licencje Creative Commons

Choć Otwarty Dostęp może być zapewniony bez otwartych licencji, to takie licencje jak Creative Commons znacząco przyczyniają się do zwiększenia korzyści wynikających z otwartości. Jest to prosty sposób na wyjaśnienie większości wątpliwości prawnych co do możliwości dalszego wykorzystania treści przez inne osoby. Takie wątpliwości mogą pojawiać się na przykład w projektach realizowanych przez zespoły i konsorcja o międzynarodowym składzie, z uwagi na to, że przepisy dozwolonego użytku w poszczególnych krajach różnią się między sobą (są to przepisy regulujące zasady korzystania z utworów bez zgody uprawnionego - licencje CC takiej zgody udzielają wyłączając konieczność analizowania zakresu dozwolonego użytku poszczególnych krajów). Licencje CC to także praktyczny sposób na ułatwienie korzystania z utworów polegające na maszynowej analizie tekstów i danych. To, czy takie innowacyjne metody są objęte przepisami o dozwolonym użytku bywa przedmiotem dyskusji, a licencje CC zezwalają na korzystanie na wszystkich znanych polach eksploatacji.

Udostępnienie artykułów naukowych na licencji Creative Commons wymaga uzyskania odpowiednich zgód od ich autorów. Prawo autorskie pozwala dopasować sposób pozyskiwania tych zgód stosownie do procedur i zwyczajów panujących w danym wydawnictwie lub redakcji. Możliwości jest wiele, a poniżej prezentujemy przykładowe, proste rozwiązania.

Pozyskiwanie zgód na licencje CC bez podpisywania umów z autorami

Przejście czasopisma na licencje CC nie wymaga komplikowania formalnych relacji z autorami. Od strony prawnej wystarczy, aby autorzy zostali wyraźnie poinformowani o tym, że czasopismo jest wydawane na konkretnej licencji CC i aby ich zgoda na tę licencję w sposób wyraźny wynikała z okoliczności współpracy z czasopiśmieniem. Taka informacja powinna być przekazana przed przesłaniem tekstu przez autora, a okoliczności, z których wynika udzielenie licencji muszą zaistnieć nie później niż publikacja tego tekstu.

Oznacza to, że poniżej opisane kroki nie mają zastosowania przy zmianie zasad w odniesieniu do numerów archiwalnych, ale mogą być z powodzeniem stosowane do wdrożenia licencji CC od kolejnego numeru czasopisma.

W celu wyraźnego poinformowania autorów o stosowanej licencji i konsekwencji zgłoszenia artykułu do publikacji, na stronie internetowej czasopisma w sekcji “informacje dla autorów” lub analogicznej można umieścić informację o treści:

“Czasopismo jest wydawane na licencji Creative Commons - Uznanie autorstwa (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>). Przesłanie artykułu do recenzji oznacza zgodę na jego udostępnienie na tej licencji.”

Należy zadbać, by taka informacja o licencji CC i działaniu, które oznacza jej akceptację znalazła się w innych komunikatach kierowanych do autorów na temat prawnych aspektów ich publikacji (np. w “call for papers” itd.). Wszystkie te komunikaty muszą być ze sobą spójne, żeby było jasne jaka jest treść udzielonej zgody.

Zgoda nie zostanie skutecznie udzielona, jeżeli powstanie wątpliwość co do tego, czy powyższa informacja została autorowi skutecznie przekazana lub wtedy, gdy autor wyraźnie sprzeciwi się udzieleniu licencji. Wątpliwości można minimalizować na różne sposoby, niekoniecznie od razu przez wymagania składania podpisanych oświadczeń. Na przykład, jeżeli redakcja umożliwi przesłanie artykułu przez formularz internetowy, to w takim formularzu można wymagać wyraźnego zaznaczenia oświadczenia o treści:

“Mam świadomość, że czasopismo jest wydawane na licencji Creative Commons - Uznanie autorstwa (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>). Przesyłając artykuł do recenzji wyrażam zgodę na jego udostępnienie na tej licencji.”

W powyższym przypadku, przy prawidłowej technicznej konfiguracji dodatkowym dowodem wyrażenia zgody będą logi systemu obsługującego formularze. Jednocześnie, brak wyrażenia zgody zablokuje możliwość przesłania artykułu tak, jak brak zgody na postanowienia regulaminu lub licencji nie pozwala na korzystanie z wielu usług internetowych. Można również wymagać złożenia takiego oświadczenia w treści e-maila, jeżeli artykuły są przekazywane właśnie tą drogą.

UWAGA - w przypadku artykułów współautorskich zgoda musi być udzielona przez wszystkich autorów jednomyślnie (przy czym, autorzy mogą upoważnić jednego z nich do działania w imieniu wszystkich), jeżeli zatem formularz będzie wypełniany przez tylko jednego autora, to należy bądź poinformować go o konieczności uzupełnienia zgód lub upoważnień pozostałych autorów, bądź dodatkowo skontaktować się z nimi w celu ich pozyskania.

Powyższe rozwiązanie jest wystarczające dla udzielenia skutecznej zgody z punktu widzenia przepisów prawa autorskiego. Prawo to pozwala bowiem na udzielanie licencji niewyłącznych w dowolnej formie, wymagając jedynie aby dochodziło do tego w sposób wyraźny, w tym aby strony wyraźnie ustaliły pola eksploatacji (czyli sposoby korzystania z utworu). Ustalenie to nie musi nastąpić przez podpisanie umowy, ale może być uzgodnione poprzez akceptację warunków określonych na stronie internetowej, przesłanie e-maila lub w dowolny inny sposób. Licencje CC to gotowe wzory umów, które zawierają takie wyraźne postanowienia (zob. treść licencji CC-BY dostępna pod wyżej podanym linkiem), a podany wyżej sposób ich uzgodnienia z autorem spełnia wszystkie te wymagania.

Informacja o licencji powinna się następnie znaleźć **na numerze czasopisma oraz przy każdym z artykułów, których dotyczą pozyskane zgody (najlepiej nie tylko metadanych, ale także w pliku z pełnym tekstem)**. Istnieją różne sposoby na sformułowanie takiego oznaczenia, na przykład poprzez odpowiednie sformułowanie “noty copyright”: